

Остапенко І. В. Психосемантичне дослідження владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді / І. В. Остапенко // Збірник наукових статей Київського міжнародного університету й Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Серія : «Психологічні науки: проблеми і здобутки». Випуск 7. – К. : КиМУ, 2015. – С. 191-204

УДК 316.614

ПСИХОСЕМАНТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЛАДНО-ПІДВЛАДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

І.В.Остапенко, м. Київ

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
канд. психол. наук, м.н.співробітник, e-mail: ostapenko_iryana@ukr.net.

Стаття присвячена аналізу результатів емпіричного дослідження уявлень про владно-підвладну взаємодію в політичній картині світу студентської молоді, що здійснювалось за допомогою психосемантичних методів та методики колажів. Описано факторну структуру уявлень молоді про взаємодію з владою. Встановлені тенденції свідчать про суперечливість уявлень респондентів про взаємодію з владою, що пов'язана з патерналізмом на тлі тотальної недовіри до існуючої влади, відсутності готовності до конструктивної взаємодії та низької готовності виконувати її рішення.

Ключові слова: владно-підвладна взаємодія, психосемантичні методи, факторна структура уявлень, політичний дискурс, візуалізація.

Постановка проблеми. Сучасні реалії українського суспільства висувають низку вимог до молоді як творця європейської демократичної держави. Особливого значення в цьому контексті набуває розвиток та становлення демократичних цінностей. В зв'язку з цим постає нагальна потреба в детальному вивченні політичного дискурсу, визначенні ролі та місця взаємодії з владою в уявленнях молоді. Розкриття специфіки цих процесів можливе завдяки вивченню психосемантичної структури уявлень студентської молоді про владно-підвладну взаємодію та способи здійснення влади.

Уявлення студентської молоді про владно-підвладну взаємодію доцільно розглядати в площині дискурсу, що, слідом за В.О.Васютинським та І.В.Жадан, може бути визначений як принциповий спосіб інтерпретації суб'єктом свого перебування, існування у світі; як потенційну суб'єктну передумову здатності інтерпретувати [2; 4]. З одного боку, це уявлення про власну роль і місце в політичному житті, здатність впливати на його перебіг, а з другого – очікування щодо характеру, інтенсивності, способів взаємодії із владою та бачення джерел політичних змін. Існуючі дослідження дають мало

інформації про способи покращення конструктивності цієї взаємодії, що зумовлює актуальність дослідження.

Мета статті полягає у висвітленні результатів емпіричного дослідження особливостей уявлень студентської молоді про владно-підвладну взаємодію.

Основні завдання дослідження:

1. Визначити структуру уявлень молоді про владно-підвладну взаємодію.
2. Вивчити особливості ставлення студентської молоді до різних способів здійснення влади.
3. Визначити особливості візуалізації уявлень студентської молоді про владно-підвладну взаємодію.

Для досягнення дослідницьких цілей та завдань нами використовувались наступні **методи**: 1) метод анкетування; 2) методика семантичного диференціалу; 3) проєктивна методика «Географія візуальних образів».

Організація та емпірична база дослідження.

Дослідження проводилось в 3 етапи.

На першому етапі вивчалась структура уявлень студентської молоді про владно-підвладну взаємодію. Визначення структурних компонентів уявлень про владно-підвладну взаємодію здійснювалось в межах спільного дослідження, яке проводилося лабораторією психології політичної поведінки молоді в різних регіонах України протягом 2013-2014 рр. (загальна кількість вибірки – 515 респондентів).

На другому етапі вивчались особливості ставлення студентської молоді до різних способів здійснення влади. Для цього було розроблено та апробовано психосемантичну методика. Дослідження проводилось протягом 2014 року серед студентів вищих навчальних закладів м. Києва (загальна кількість вибірки – 101 респондент).

На третьому етапі вивчались особливості візуалізації уявлень студентської молоді про владно-підвладну взаємодію. Дослідження проводилося протягом 2014 року серед студентів вищих навчальних закладів м. Києва, які навчаються за спеціальностями технічного, природничого та гуманітарного профілю (загальний обсяг вибірки – 220 респондентів).

Аналіз та інтерпретація основних результатів емпіричного дослідження владно-підвладної взаємодії

На першому етапі дослідження для вивчення структури уявлень студентської молоді про владно-підвладну взаємодію нами попередньо були визначені репрезентації (теми як предмет взаємодії) та варіанти інтерпретацій цих тем (пропозиції), представлених

у дискурсі суб'єктів політичної соціалізації. У ролі суб'єктів політичної соціалізації виступають: сім'я, освіта, громадські організації, політичні партії та власне студентство. При цьому ми спирались на ідеї М. Макарова щодо особистісних смислів у соціальному контексті, які виявляються в змісті дискурсу [5].

Аналіз політичного дискурсу суб'єктів політичної соціалізації дозволив нам визначити наступні теми дослідження владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді: характеристики влади, сфери впливу влади, функції влади, критерії оцінювання ефективності влади.

В межах кожної теми нами були сформульовані пропозиції, що були використані для створення анкети в межах спільного дослідження, що проводилося лабораторією психології політичної поведінки молоді в різних регіонах України (загальна кількість вибірки – 515 респондентів).

При проведенні факторного аналізу результатів, отриманих в ході дослідження, були визначені наступні **фактори** (сумарна дисперсія – 58,43 %), **що описують структуру уявлень про владно-підвладну взаємодію:**

Фактор 1 «Прагматичні очікування від влади». Внесок у сумарну дисперсію – 12,616 %. В навантаження фактора входять такі пропозиції: влада повинна забезпечувати достойний рівень життя всім громадянам без винятку (0,708); влада повинна створювати умови та можливості для реалізації інтересів громадян, а не обіцяти вирішити за них усі проблеми (0,673); основою для прийняття владних рішень мають бути прагматичні інтереси держави та суспільства, а не політичні симпатії (0,562).

Фактор 2 «Межі втручання держави». Внесок у сумарну дисперсію – 9,568 %. В навантаження фактора входять такі пропозиції: рішення влади треба виконувати незалежно від того, подобаються вони чи ні (0,701); державний контроль – необхідна умова стабільності суспільства, навіть якщо він обмежує свободу громадян (0,688); влада може застосовувати силу при розгоні демонстрацій та мітингів, якщо ці акції дестабілізують ситуацію в країні (0,536).

Фактор 3 «Довіра до влади». Внесок у сумарну дисперсію – 8,575 %. В навантаження фактора входять такі пропозиції: будь-яка людина, потрапляючи до влади, перестає бути порядною (0,737); якщо ти – «маленька людина», тобі ніколи не виграти в суді (0,658); можновладці ніколи не говорять громадянам всієї правди, тому я їм не довіряю (0,473).

Фактор 4 «Пріоритет політичних свобод». Внесок у сумарну дисперсію – 8,253 %. В навантаження фактора входять такі пропозиції: свобода слова та можливість

вільного волевиявлення важливіші за достаток (0,740); централізація влади вирішить проблему корупції на місцевому рівні (0,612).

Фактор 5 «Орієнтація на створення умов для самореалізації». Внесок у сумарну дисперсію – 6,884 %. В навантаження фактора входять такі пропозиції: влада повинна створювати умови для того, щоб громадяни самі подбали про свій добробут (0,859).

Фактор 6 «Пріоритет закону». Внесок у сумарну дисперсію – 6,337 %. В навантаження фактора входять такі пропозиції: прагнення суспільного блага може виправдати деякі аморальні дії влади (0,815); у молоді необхідно виховувати шанобливе ставлення до закону, а не до влади (0,483).

Фактор 7 «Самопокладання (індивідуалізм)». Внесок у сумарну дисперсію – 6,199 %. В навантаження фактора входять такі пропозиції: ніяка влада не завадить мені реалізувати себе (0,794); влада має створювати умови для розвитку малого бізнесу, адже це - основа національної економіки (0,442).

Значущість факторів, виокремлених в структурі уявлень молоді про владно-підвладну взаємодію, перевірялась за критерієм Хамфрі [6].

Також було встановлено наступні тенденції, що свідчать про суперечливість уявлень студентської молоді про владно-підвладну взаємодію: відсутність готовності до конструктивної взаємодії й низький рівень готовності виконувати рішення влади та патерналізм на рівні очікувань; тотальна недовіра, низький авторитет існуючої влади та високий рівень вимогливості щодо її моральності; очікування гарантій забезпечення політичних прав та свобод з боку влади та готовність до можливого втручання держави в суспільне та особисте життя громадян.

На другому етапі дослідження вивчались особливості ставлення студентської молоді до різних способів здійснення влади.

Для цього на основі визначених тем та пропозицій розроблено психосемантичну методику для дослідження уявлень про владно-підвладну взаємодію, що пройшла апробацію на вибірці 101 респондент у м.Києві.

Доцільність застосування семантичних методів для вирішення подібних дослідницьких завдань обґрунтовано в працях О.Ю.Артем'євої та В.Ф.Петренко [1; 8].

При розробці методики семантичного диференціалу нами використовувались базові конструкти, що описують владно-підвладну взаємодію в уявленнях студентської молоді: 1) домінування-підкорення; 2) любов-ненависть; 3) близькість-віддаленість; 4) примус-вплив; 5) захищеність-незахищеність; 6) активність-пасивність; 7) незалежність-залежність; 8) організованість-хаос (безлад); 9) довіра-недовіра. З нашої точки зору,

зазначені конструкти виступають ядерними особистісними утвореннями, що визначають специфіку уявлень студентської молоді про сутність владно-підвладної взаємодії і дозволяють визначити особливості ставлення студентської молоді до різних способів здійснення влади.

В профілі ідеального способу здійснення влади встановлено наступні особливості: наближеність оцінок до полюсів «любов», «близькість», «захищеність», «активність», «незалежність», «організованість», «довіра» та «вплив».

Профілі таких способів здійснення влади як демократія та лібералізм є схожими (мінімальна семантична відстань між оцінками), однак демократія є найбільш близькою до профілю ідеального способу здійснення влади.

В профілі авторитарного способу здійснення влади встановлено наступні особливості: наближеність оцінок до полюсів «ненависть», «віддаленість», «незахищеність», «пасивність», «залежність», «організованість», «недовіра» та «примус».

Таким чином, найбільш близьким до ідеального способу здійснення влади в уявленнях студентської молоді є демократія, а найбільш віддаленим – авторитаризм.

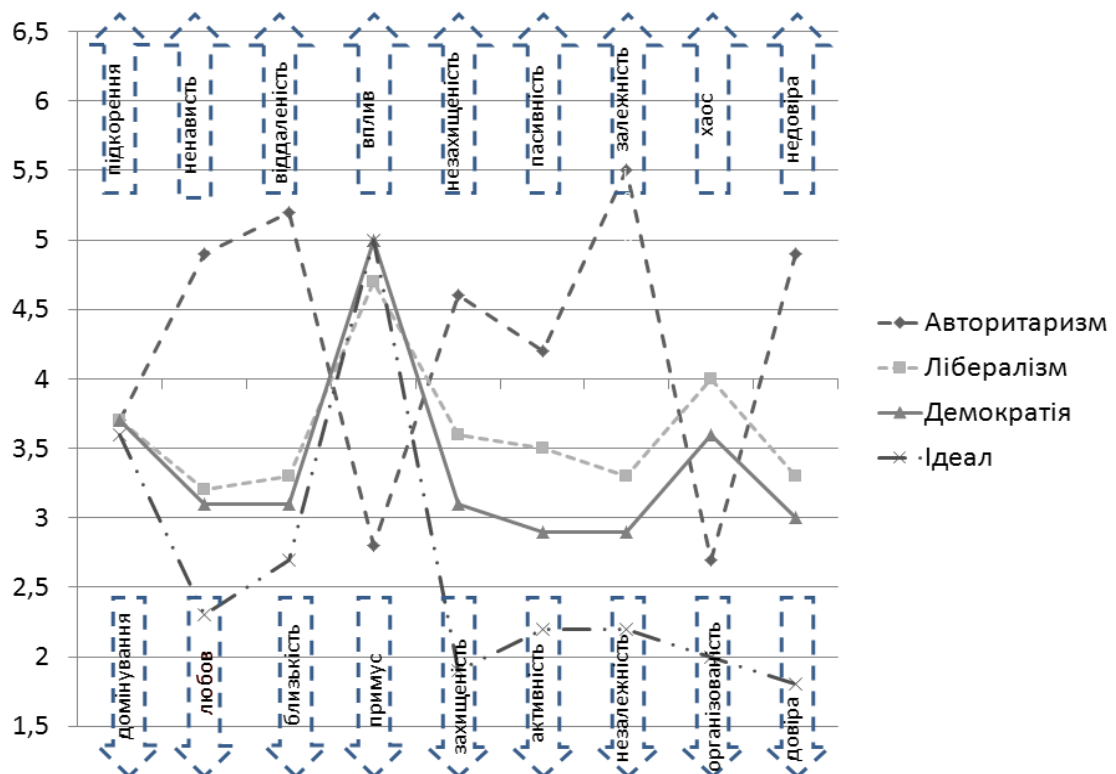

Рис.1. Оцінка способів здійснення влади за базовими конструктами.

На третьому етапі дослідження вивчались особливості візуалізації уявлень студентської молоді про владно-підвладну взаємодію.

Для цього ми вважали за доцільне застосувати проєктивну методикау «Географія візуальних образів» [11]. В основу даної методики покладено техніку створення колажу, що дозволило здійснити візуалізацію уявлень студентської молоді про різні способи здійснення влади: демократію, авторитаризм та лібералізм.

Порівняно з традиційними методиками створення колажу використання методики «Географія візуальних образів» надає певні переваги, пов'язані з процедурними та конструктивними особливостями даної методики. У нашому виконанні респондентам пропонується використовувати інтернет-контент, тобто малюнки та символи беруться з Інтернету.

Крім того, застосування даної проєктивної методики передбачає використання спеціальної інтерпретаційної схеми [10], створеної О.Соснюком на основі ідей А.Branthwaite та L.Toiati [11].

В межах нашого дослідження це дозволило виявити специфіку прояву базових конструктів владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді в площинах: раціонального, емоційного та життєвого досвіду, творчої пізнавальної активності.

При інтерпретації колажів ми враховували досвід представників арт-терапевтичного підходу [3; 10]. Поєднуючи досвід арт-терапевтів та психологів-дослідників, ми розробили інтегральну схему, яка враховує їх напрацювання в сфері використання даної проєктивної техніки [7; 10].

Зазначена методика разом з розробленою інтерпретаційною схемою була використана нами в межах емпіричного дослідження уявлень студентської молоді про авторитаризм, лібералізм та демократію.

Дослідження проводилося протягом 2014 рр. серед студентів вищих навчальних закладів м. Києва, які навчаються за спеціальностями технічного, природничого та гуманітарного профілю. Загальний обсяг вибірки – 220 осіб (123 жіночої статі, 97 чоловічої статі).

Аналіз результатів дозволив визначити наступні особливості уявлень молоді про різні способи здійснення влади.

1. Авторитаризм. Сутнісні характеристики. Необмежена влада однієї людини, жорсткий і тотальний контроль, цензура, обмеження свободи, ідолопоклонство. Для візуалізації сутнісних характеристик найчастіше використовуються наступні зображення: портрети історичних особистостей та сучасних політиків (І.Сталін, А.Гітлер,

О.Лукашенко, В.Путін, В.Янукович, Кім Ір Сен, Мао Цзедун) та монархічні символи (корона, скіпетр, держава). *Раціональні інтенції.* Обмеження вибору, прав та свобод, примус, маніпулювання, демонстрація сили. Для візуалізації використовуються наступні зображення: маріонетки, кулак, вказівні символи. *Життєвий досвід.* Терор, політичні репресії, утиски, фальсифікації, пропаганда. Для візуалізації використовуються наступні зображення: людини в наморднику, розгін демонстрацій, фотографії ув'язнених політиків та громадських діячів. *Креатив, узагальнений попередній досвід.* Тотальний контроль за творчою активністю, безвихідь, відсутність альтернатив, протести. Для візуалізації використовуються наступні зображення: тупик, руки за колючим дротом, протестуючі люди. *Емоції та почуття.* Страх, ворожість, агресія, підкорення, спустошеність. Для візуалізації використовуються наступні зображення: агресивні люди, чорний птах, монстри, пустота, недосяжні зорі, праця рабів.

2. Лібералізм. *Сутнісні характеристики.* Свобода, цінність особистості, гарантія прав та свобод людини, рівність можливостей, справедливість. Для візуалізації використовуються наступні зображення: птах у небі, розірвані ланцюги, люди з розкинутими руками, люди, що взяли за руки навколо планети, Феміда, державні прапори (США, Великобританія, ЄС). *Раціональні інтенції.* Воля, рівність, вільний ринок, толерантність, віротерпимість, індивідуалізм. Для візуалізації використовуються наступні зображення: статуя Свободи, терези з чоловіком та жінкою (рівність), об'єднання релігійних символів/прапорів країн, гроші. *Життєвий досвід.* Плюралізм думок, свобода слова, збагачення, гроші як найвища цінність, експлуатація, вседозволеність як стиль життя. Для візуалізації використовуються наступні зображення: різнокольорові чоловічки, людина, що кричить через руку, гроші, золоті зливки, розпусні люди. *Креатив, узагальнений попередній досвід.* Особиста свобода в творчості, компромісне співіснування з іншими. Для візуалізації використовуються наступні зображення: розірвані мотузки, рукостискання, люди, які займаються творчістю, вирізняються з натовпу. *Емоції та почуття.* Солідарність, єднання з нацією, патріотизм, насолода від життя та свободи, захищеність, терпимість. Для візуалізації використовуються наступні зображення: об'єднані люди, люди з національною символікою, благополучна родина, представники секс-меншин, символ ООН.

3. Демократія. *Сутнісні характеристики.* Рівність, консенсус, громадянське суспільство, справедливість. Для візуалізації використовуються наступні зображення: натовп (народ), державні прапори (США, ЄС), птах, рукостискання. *Раціональні інтенції.* Законність, гласність, прозорість, чесність, єдність, можливість висловити протест (альтернативну точку зору). Для візуалізації використовуються наступні зображення:

суддівський молоточок, символи єднання, люди на площах, об'єднані спільною справою. *Життєвий досвід.* Свобода волевиявлення, вибору, об'єднання людей в інформаційному просторі. Для візуалізації використовуються наступні зображення: рупор, руки, що голосують, людина, що обирає один з можливих шляхів, символи соціальних мереж та Інтернет. *Креатив, узагальнений попередній досвід.* Вільний простір для творчості, самовизначення, індивідуальність. Для візуалізації використовуються наступні зображення: руки, що випускають пташку, люди, що мають можливість вільно знаходити відповіді на запитання. *Емоції та почуття.* Відчуття свободи, повага, довіра, рішучість, відповідальність, єдність, залученість. Для візуалізації використовуються наступні зображення: звільнення маріонетки, рукостискання, дитяча долонька в дорослій, родина, об'єднання людей в публічних місцях.

Таким чином, на підставі аналізу результатів проведеного емпіричного дослідження ми дійшли таких **висновків:**

1. Встановлено, що уявлення молоді про владно-підвладну взаємодію є диференційованими та структурованими. Структура уявлень складається з 7 факторів: 1) «Прагматичні очікування від влади»; 2) «Межі втручання держави»; 3) «Довіра до влади»; 4) «Пріоритет політичних свобод»; 5) «Орієнтація на створення умов для самореалізації»; 6) «Пріоритет закону»; 7) «Самопокладання (індивідуалізм)». Зазначені фактори відображають характеристики влади, сфери впливу влади, функції влади, критерії оцінювання ефективності влади.

2. Встановлено наступні тенденції, що свідчать про суперечливість уявлень студентської молоді про владно-підвладну взаємодію: відсутність готовності до конструктивної взаємодії й низький рівень готовності виконувати рішення влади та патерналізм на рівні очікувань; тотальна недовіра, низький авторитет існуючої влади та високий рівень вимогливості щодо її моральності; очікування гарантій забезпечення політичних прав та свобод з боку влади та готовність до можливого втручання держави в суспільне та особисте життя громадян.

3. Визначено специфіку прояву базових конструктів, що описують уявлення про владно-підвладну взаємодію, в образних репрезентаціях молоді про способи здійснення влади: 1) символи, що використовуються для візуалізації авторитаризму, пов'язані з примусом, пасивністю, незахищеністю, недовірою; 2) символи, що використовуються для візуалізації лібералізму, пов'язані з впливом, близькістю, любов'ю, незалежністю; 3) символи, що використовуються для візуалізації демократії, пов'язані з активністю, організованістю, довірою, впливом, захищеністю.

Подальші перспективи дослідження пов'язані з пошуком конструктивних моделей взаємодії молоді з владою, визначенням умов та напрямів підвищення її ефективності.

Література:

1. Артемьева Е. Ю. Основы психологии субъективной семантики / Е.Ю. Артемьева. - М.: Смысл, 1999. – 350 с.
2. Васютинський В. Інтеракційна психологія влади / В. Васютинський. – К., 2005. – 492 с.
3. Вознесенська О. Л., Мова Л. В. Арт-терапія в роботі практичного психолога: Використання арт-технологій в освіті / О. Л. Вознесенська, Л. В. Мова. – К.: Шк. Світ, 2007. – 120 с.
4. Жадан І. В. Методологічні засади дослідження взаємодії суб'єктів політичної соціалізації як чинника структурування політичної картини світу студентської молоді / І. В. Жадан / Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави. К., 2011. – Збірник наукових праць. – Випуск 12. – с. 35-42.
5. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Макаров. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
6. Митина О. В., Михайловская И. Б. Факторный анализ для психологов/ О. В. Митина – М.: УМК «Психология», 2001. – 169 с.
7. Остапенко І. В. Особливості візуалізації уявлень студентської молоді про владно-підвладну взаємодію / І. В. Остапенко / Проблеми політичної психології : зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. – К. : Міленіум, 2014. – Вип. 1 (15). – с. 368-374.
8. Петренко В. Ф. Основы психосемантики / В. Ф. Петренко. – СПб.: «Питер», 2005. – 480 с.
9. Скнар О. Н., Реброва К. В. Арт-техника «Коллаж»: диагностический и терапевтический потенциал / О. Н. Скнар, Е. В. Реброва / Простір арт-терапії. Збірник наукових статей. – К., 2009.– Вип. 2(6). – С. 106-117.
10. Соснюк О. П. Психосемантична інтерпретація візуальних образів у прикладних дослідженнях / О. П. Соснюк // Наука і освіта. Тематичний спецвипуск: «Когнітивні процеси та творчість». – № 9, 2012. – С.201-205.
11. Branthwaite Alan, Toiati Luigi. An unusual approach to collage//Exploring projective techniques (Reassessing and developing current practice)/ A.Branthwaite, L.Toiati. – Barcelona (WorkShop ESOMAR), 2005. – P.18-27.

Статья посвящена анализу результатов эмпирического исследования представлений о властно-подвластном взаимодействии в политической картине мира студенческой молодежи, которое осуществлялось с помощью психосемантических методов и методики коллажей. Описана факторная структура представлений молодежи о взаимодействии с властью. Выявленные тенденции свидетельствуют о противоречивости представлений респондентов о взаимодействии с властью, связанной с патернализмом на фоне тотального недоверия к существующей власти, отсутствия готовности к конструктивному взаимодействию и низкой готовности выполнять ее решения.

Ключевые слова: властно-подвластное взаимодействие, психосемантические методы, факторная структура представлений, политический дискурс, визуализация.

Ostapenko I.V. «Psycho-semantic research of power-dependent interaction in the political world outlook of university students»

The article presents analysis of empirical research of power-dependent interaction in the political world outlook of university students, which was carried out with psycho-semantic methods and collages. The factor model of youth power interaction representations is described. The identified tendencies indicate conflict in respondents' representations of power interaction determined by paternalism with total distrust to present political power and low readiness to constructive interaction with it and realization of its resolutions.

Key words: power-dependent interaction, psycho-semantic methods, representations' factor structure, political discourse, visualization.